

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SPORDA ŞİDDET VE SALDIRGANLIK ALGILARI

Üstün ÖZEN¹

Hakan EYGÜ²

A.Kamil KABAKUŞ³

ÖZET

Günümüzde seyircilerin takımlarına olan bağlılıkları gerçekleri görmeye karşı isteksiz olması gerek yetkili kurumların gerekse spor kamuoyu tarafından açıkça gözlenmektedir. Sporun çoğunlukla saldırganlığı ortadan kaldırma ve öfke patlamalarının hafifletme imkanı sağladığından söz edilir. Ancak sporun toplumsal hayatta seyirci ve seyircilerin davranışlarında görülen değişiklikler son yıllarda müsabakaların yapıldığı yerlerde birçok problemler yaşanmış, seyircilerin ve taraftarların davranışlarında istenmeyen yönde değişiklikler olmuştur. Bu çalışma da üniversite öğrencilerinin sporda şiddet ve saldırganlıkla ilgili tutum ve davranış algılarının incelenmesi amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Spor, Futbol, Şiddet, Saldırganlık, Taraftarlık

PERCEPTION OF VIOLENCE AND AGGRESSION IN SPORTS OF UNIVERSITY STUDENTS

ABSTRACT

In the present day, it is clearly seen by official establishments and sports persons that there is a resistance by loyal team supporters towards seeing the truth. It is said that sport mostly abolishes aggression and provides an opportunity to lighten anger outbursts. However, the changes in behavior of spectators in social life that are seen have caused problems in many places where competitions have been held. This study has been prepared with the intension of investigating the attitude and behavior towards violence and aggression in sport of university students.

Key Words: Sport, football, Violence, Aggression, Supporters

¹ Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İİBF, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü Öğretim Üyesi, uozen@atauni.edu.tr

² Atatürk Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Doktora Öğrencisi, hakaneygu@atauni.edu.tr

³ Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi İİBF, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, kkabakus@atauni.edu.tr

GİRİŞ

Spor günümüzde dünyanın her yerinde izleyicisi olan ve hızla gelişen bir endüstri haline gelmiştir. Finansal açıdan bakıldığında milyonlarca dolarları kapsayan bir sektör halini almıştır. Bu sektörün üretimi ve tüketimi dünya üzerinde pek çok insanı yakından ilgilendirmektedir. Bu yüzden spor müsabakalarına bakış açısı da günden güne değişmekte, her gün daha yüksek performans ve daha iyi sonuçlar almayı gerektirir.

Bu sektöre yapılan yatırımlar, yalnızca kulüpler ve sporcular ile sınırlı kalma boyutunu aşmıştır. Eğlence sektörü, medya sektörü, müşterek bahis sektörü, spor malzemeleri sektörü, ulaşım sektörü, turizm sektörü, dolaylı ve doğrudan spor endüstrisindeki gelişmeleri izlemekte ve yararlanmaktadır. Dünyada pek çok medya kuruluşu özellikle futbol endüstrisi ile yakından ilgilenmeye başlamıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000).

I. ŞİDDET

Şiddet; insanoğlunun doğasında bulunan içgüdüsel duyguların, içinde yaşanılan koşulların da etkisi ile dışa vurumu olarak tanımlanmıştır (Talismenler, 2003).

Şiddet sözcüğü genel anlamda, aşırı duygu durumunu, bir olgunun yoğunluğunu, sertliğini, kaba ve sert davranışı, eylemi nitelendirir. Şiddet, özel olarak saldırgan davranışları, kaba kuvveti, beden gücünün kötüye kullanılmasını, yakan, yıkan, yok eden eylemleri, taşlı, sopalı, silahlı, bıçaklı saldırıları, ferde ve topluma zarar verme eylemlerini kapsar (Yetim, 2000: 110).

Son yıllarda şiddetin giderek arttığı ve etkisi altına aldığı spor dallarından biri olan futbolda; gerek ülkemizde gerekse dünyada ciddi seyirci olayları meydana gelmektedir. Ulusal ve uluslararası karşılaşmalarda herhangi bir gerekçe ile pek çok problemler oluşmakta, bunun sonucunda maçlar tatil edilmekte, saha içi ve saha dışı şiddet olaylar ortaya çıkmaktadır.

II. SALDIRGANLIK

Saldırganlık, saldırgan eylemde bulunmaya yönelik içsel bir yatkınlığı gösteren bir kişilik özelliği olarak anlaşılır. Bu özelliği görmek mümkün değildir. Aksine, sadece uygun davranış şekillerine göre tahmin edilebilir. Saldırganlık daima, eyleme yol açan ilgili durumla

---

bağlantılı olarak değerlendirilmelidir. Ancak bundan sonra, heyecan kısmını zarar vermeye yönelik bilinçli niyetten ayırma imkânı ortaya çıkmıştır (Bauman, 1994: 170-172).

Sporda saldırganlık bir organizasyona zarar vermek üzere yapılan davranış türüdür diye tanımlanabilir. Sporda saldırgan davranışlar kişiden ziyade müsabakanın sonucuna etki etmek amacıyla yapılır. Yani sporun normal kuralları içerisinde müsabakayı kazanamayacağını anlayan sporcu ya da ilgili kişiler, saldırgan davranışlarla, gözdağı vererek, korkutarak sonucu lehine çevirmeye çalışırlar. Bu da spor müsabakalarında rakibe kaba kuvvet kullanarak karşılaşmanın sonucunu kendi lehine çevirme anlamında sporda şiddeti doğurur (Yeter, 2006: 214).

Taraftarlar açısından değerlendirmek gerekirse; herhangi bir seyirci desteklediği takımın seyircisinin oluşturduğu grubun içine girmekte, buradaki davranış biçimlerini görerek benimsemekte, benimsediği ölçüde de desteklemekte ve kabul görmektedir. Bu şekilde de grup tarafından yönlendirilmektedir. Ait olunan grubu temsil eden takımın kazanması için verilen destek, bir süre sonra kazanmayı engelleyen veya engellenmesi muhtemel olan faktörlere karşı (hakemler, rakip takım oyuncularını, rakip takım seyircileri gibi) tavır takınılmasını da beraberinde getirmektedir. Bu tavır da zaman zaman saldırganca olabilmektedir (Karagözlü ve Mungan, 1997: 165-172).

Sporda saldırganlık üzerine yapılan araştırmalar öncelikle spor ve saldırganlık arasındaki ilişkiye bağlı sorunları incelemektedir. Bu öncelikle farklı dalların sporcularının saldırganlıkları üzerine elde edilen verilerin “sporcu olmayanlarla” yapılan karşılaştırmaları aracılığı ile yapılmaktadır. Daha sonra bu karşılaştırma sırasında, saldırgan, saldırgan davranışlara olanak veren sportif yarışmalara katılımın veya bu katılımı ilişkili vücutsal çabanın etkilerinin olup olmadığı, ayrıca seyircinin sportif olaya heyecanlı katılımının araya girmiş bir kişinin saldırganlığının (sporcu izleyiciyle kuşatılmış olduğundan) veya gözlem altındaki vücutsal eylemin, izleyici içinde benzer etkilerinin olup olmadığı araştırılır. Güncel olarak, spor bilimlerinde saldırganlık üzerine yapılan çalışmaların çoğu, sporun kendisinde bulunan, grup dinamiği ve duruma bağlı saldırgan davranışların farklı koşullarını inceleyen çalışmalardan oluşturulmuştur (Peter, 1997: 36).

Gösterilen saldırganlık çoğunlukla çirkin tezahürat şeklinde olmakla birlikte, fiziksel saldırganlık gösterimine de sık olarak rastlanmaktadır. Sözlü ya da fiziksel saldırganlığın hangisinin daha tehlikeli olabileceği tartışılabilir. Şüphesiz sözle bir kişiye verilebilecek zarar sınırlı olmakla birlikte, belirlenen “kışkırtıcı” fonksiyonu nedeniyle, sözlü saldırganlık da oldukça tehlikeli sonuçlara yol açabilecek bir yapıdadır (Şahin, 2003: 104-113).

Yapılan araştırmalar incelendiğinde, özellikle daha fazla olay çıkarma ve saldırganlık gösterme eğiliminde olan kesimin, statlara daha fazla gelen kesim olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu kişilerin yanlarında başkalarına zarar verme amacıyla kesici veya delici cisimler de getirerek her an saldırma eğiliminde oldukları görülmektedir.

III. TARAFTARLIK

Sportif anlam bakımından taraftarlık; spor kulüplerinin faaliyetlerini maddi ve manevi destekleyen, kulübün hizmetlerini belirli bir ücret karşılığında satın alan her türlü zorluğa rağmen takımına destek olmak için yurt içi veya dışı deplasmanlara giden kulübün esas pazarını oluşturan halk kitlesine denir (Şahin, 2002: 291).

Başka bir deyişle; organize sporlarda çoğu taraftar, takımlarına uzun süreden beri inançla bağlı olan partizanlardır. Takımların maçını görmek için saatlerce bilet kuyruklarında beklemeyi göze alan bu insanlar, rakibi mağlup etmek için heyecanlı davranışlarda bulunurlar ve zaferden sonra da önemli bir gurur duyarlar. Bunca inanç ve sahip çıkma duygusu, bir spor takımına duyulan inancın insanların yaşamında önemli psikolojik bir rol oynadığını ortaya çıkarıyor. Bir takıma taraftar olarak bağlanmak, iki önemli fonksiyonun gerçekleşmesini sağlar.

- Vekâleten bir tür saygınlık ve gurur duygusu veren bir toplulukla beraber olmak,
- Başarısızlıktan ve günlük yaşamın monotonluğundan kaçıştır.

Tabii burada, sporun geneliyle çok fazla ilgilenmeyen sempatizan olarak sadece oyunu seyretmeye gelen insanlarla, takımın hasta veya holigan taraftarlarını birbirinden ayırmalıyız (Şahin, 2003: 292).

Spor alanlarında yarışmak, ulusal ve uluslararası karşılaşmalarda başarılı olmak ön plandadır. Bu karşılaşmalar yalnız aktif olarak spora katılan bireyler değil, katılan sporcuyla ya da takımla özdeşleşen kitleyi yani seyirciyi ilgilendirmektedir (Serarslan, 1990).

Bu yüzden yapılan profesyonel spor branşları, çeşitli ulusal ve uluslararası yarışmalı spor programları gibi organizasyonlar seyirci katılımı açısından çok önem arz etmektedir. Çünkü sporun en önemli unsurları seyirci ve taraftarlardır. Seyirciler zamanı ve parasını spor karşılaşmalarını seyretmek için harcar ve bundan keyif alamaya çalışırlar.

IV. ARAŞTIRMA

A. Araştırmanın Amacı

Yapılan birçok araştırmada, müsabakalarda ortaya çıkan olayları sadece bir faktöre değil içinde medya, kulüp yöneticileri, antrenörler, futbolcular, amigolar, seyirciler, hakemler gibi farklı faktörlerin de neden olduğu bilinmektedir. Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinden oluşan taraftar grubunun futbolda şiddet ve saldırganlığa yönelmelerinde etkili olabileceği düşünülen faktörlerin sebeplerini araştırmak ve çözüm önerileri üretebilmek için çalışılmıştır.

B. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmada kullanılacak veri seti, Atatürk Üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin oluşturduğu ana kütle kullanılmıştır. Uygulanacak bir anket yardımıyla elde edilecek yatay kesit verilerden oluşmaktadır. Anket uygulanacak örnek kütleinin büyüklüğünün belirlenebilmesi için;

$$n = \frac{NPQZ^2}{(N-1)d^2 + PQZ^2}$$

biçimindeki oran için örnek büyüklüğünün tahmini formülünden yararlanılmıştır. Bu formüldeki n = Örnek kütle büyüklüğü, N = Ana kütle hacmi (Atatürk Üniversitesi öğrencileri), P = Ankete katılan öğrenci oranı, Q = Ankete katılmama oranı ($1 - P$), Z = $\%(1 - \alpha)$ düzeyinde Z test değeri, α = Önem düzeyi, d = Hata (tolerans) payıdır.

Ana kütleiyi temsil edecek örnek büyüklüğü,

$$\frac{70613(0,5)(0,5)(1,96)^2}{(70613-1)0,05^2 + (0,5)(0,5)(1,96)^2} \cong 382$$

olarak hesaplanmıştır. Araştırmada hedeflenen minimum örneklem büyüklüğü 382'tür. Anket uygulaması yapıldıktan sonra eksik ve boş olan anketler ayıklanmış ve geriye 360 adet anket kalmış olup bu anketler üzerinden hesaplamalar yapılmıştır.

Örnekleme oluşturan öğrencilerin % 41,1'i kız, %58,9'u erkektir. Yaş gruplarına göre katılımcıların % 3'ü 17 ve daha az, % 56,7'si 18-21 yaş arası, % 33,1'i 22-24 yaş arası, % 10'u 25 ve üzeri yaş grubundadır. Taraftarı olunan takıma göre % 20'si Beşiktaş, %27,5'i Fenerbahçe, % 36,7'si Galatasaray, %15,8'i Trabzonspor taraftarlarıdır.

C. Veri Toplama Araçları

Anket formu hazırlanırken, bu konuya benzer araştırmalar incelenmiş ve sonuçta saldırganlık davranışları da göz önünde bulundurularak öğrenciler için özgün bir anket formu tasarlanmıştır.

Araştırmamızda veri toplama yöntemi olarak nicel verilere dayanan araştırma ve ölçme yöntemi baz alınmıştır. Buradan yola çıkılarak anket oluşturmamızda nicel verilere dayanan araştırma ve ölçme yöntemlerinin benimsendiği çalışmalarda yaygın olarak kullanılan Likert esas alınmıştır.

Öğrencilerin şiddet ve saldırganlıkla ilgili tutum ve davranışlarını araştırmayı, olumlu ve olumsuz etkilerinin incelemeye ve analiz etmeye yönelik anket hazırlanmıştır. Her ifadenin yanında sırası ile “kesinlikle katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “kararsızım”, “katılıyorum”, “kesinlikle katılıyorum” şeklinde ifadeler bulunmaktadır.

D. Anketin Uygulanması ve Verilerin Toplanması

Verileri toplamak amacıyla geliştirilen anket, 2011-2012 eğitim ve öğretim yılında öğrenciler tarafından doldurulmuştur. Araştırmada hedeflenen minimum örneklem büyüklüğü 382'dür. Anket uygulaması yapıldıktan sonra eksik ve boş olan anketler ayıklanmış ve örneklem büyüklüğü olan 360 adet anket incelenmiştir.

Toplanan bilgilerin veri topluluğu içindeki diğer bilgiler ile kompleks ilişkileri dikkate alınarak, toplanan çok sayıdaki verinin analiz ve yorumunu kolaylaştırmak amacıyla, Bağımsız Ki-kare testine tabi tutularak istatistiki bir program olan SPSS programından yararlanılmıştır.

E. Araştırmanın Bulguları

Araştırma için toplanan verilerin çözümlenmesi ile elde edilen bulgulara ilişkin yorumlar bu bölümde yer almaktadır.

1. Katılımcıların Şiddet ve Saldırganlık İle İlgili Tutum ve Davranışlara İlişkin Bulgular

Katılımcıların sporda şiddet ve saldırganlıkla ilgili tutum ve davranışlara yönelik ortalama ve standart sapmaları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Şiddet ve Saldırganlık Davranışları

Hangi olaylar beni şiddete yöneltir	Ortalamalar ($\bar{X}$)	Standart sapma (ss)	N
Takımların kötü performans sergilemesi beni sinirlendirir	2,98	1,44	360
Takımımın yenilmesi beni şiddete daha çok yöneltir	2,13	1,25	360
Yenilgiyi hazmedemem	2,85	1,44	360
Hakemlerin takımım aleyhine verdiği kararlar da saldırgan davranışlar sergilerim	2,39	1,35	360
Şans oyunlarında kaybetmek beni şiddete yöneltir	1,90	1,23	360
Takımlar arasında geçmişte yapılan maçların olaylı geçmesi beni daha çok şiddete yöneltir	1,98	1,17	360
Rakip futbolcuların tavır ve davranışları beni daha çok şiddete yöneltir	2,37	1,36	360
Takımımın maçı kaybetmesinde kendimi nasıl hissederim	Ortalamalar	Standart sapma	N
Ailemle ve arkadaşarımla konuşmam	1,73	1,00	360
Şiddet eğiliminde bir yapıya bürünürüm	1,80	1,07	360
O gece uyuyamam	1,82	1,13	360
Ders çalışmam	1,91	1,21	360
Bir hafta boyunca üzülürüm	1,80	1,10	360
Beni pek etkilemez	3,21	1,50	360
Hakemlerin takımım aleyhine vermiş oldukları karar sonrasında nasıl hareket ederim	Ortalamalar	Standart sapma	N
Sinirlendiğimden dolayı kötü sözler söylerim	2,43	1,46	360
Elime geçen her şeyi atarım	1,87	1,17	360
Saldırgan yapıya bürünürüm	2,00	1,23	360
Kararları saygıyla karşılarım	3,02	1,49	360
Size amigolar seyirciyi nasıl etkiliyor	Ortalamalar	Standart sapma	N
Daha organize tezahürat yapmasını sağlıyor	3,43	1,36	360
Beni daha çok kavga ve şiddete yöneltiyor	2,09	1,17	360

Müsabaka esnasında ne tür tezahürlara katılırsınız	Ortalamalar	Standart sapma	N
Küfürlü tezahüratlar ederim	2,12	1,39	360
Birlikte şarkı söylerim	3,41	1,38	360
Takım sloganına katılırım	3,55	1,38	360
Islık ve yuhalama yaparım	2,63	1,55	360

Katılımcıların “hangi olaylar beni şiddete yöneltir” sorusuna 2,98 ortalama ile en yüksek değere sahip “takımımın kötü performans sergilemesi beni sınırlendirir” ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeyi 2,85 ortalama ile “yenilgiyi hazmedemem” ifadesi takip etmektedir. Katılımcıların “şans oyunlarında kaybetmek beni şiddete yöneltir” ifadesine katılım düzeyleri 1,90 ortalama ile en düşük değere sahiptir.

Katılımcıların “takımımın maçı kaybetmesinde kendimi nasıl hissederim” sorusuna 3,21 ortalama ile en yüksek değere sahip “beni pek etkilemez” ifadesi yer almaktadır. Katılımcıların “ailem ve arkadaşlarımla konuşmam” ifadesine katılım düzeyleri 1,73 ortalama ile en düşük değere sahiptir.

Katılımcıların “hakemlerin takımım aleyhine vermiş oldukları karar sonrasında nasıl hareket ederim” sorusuna 3,02 ortalama ile en yüksek değere sahip “kararları saygıyla karşılarım” ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeyi 2,43 ortalama ile “sınırlendiğimden dolayı kötü sözler söylerim” ifadesi takip etmektedir.

Katılımcıların “elime geçen her şeyi atarım” ifadesine katılım düzeyleri 1,87 ortalama ile en düşük değere sahiptir.

Katılımcıların “sizce amigolar seyircileri nasıl etkiliyor” sorusuna 3,43 ortalama ile “daha organize ve olumlu tezahürat yapmasını sağlıyor” ifadesi yer almaktadır. Katılımcıların “beni daha çok kavga ve şiddete yöneltiyor” ifadesine katılım düzeyleri 2,09 ortalama ile en düşük değere sahiptir.

Katılımcıların “müsabaka esnasında ne tür tezahürlara katılırsınız” sorusuna 3,55 ortalama ile en yüksek değere sahip “takım sloganına katılırım” ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeyi 3,41 ortalama ile “birlikte şarkı söylerim” ve 2,63 ortalama ile “ıslık ve yuhalama yaparım” ifadesi takip etmektedir.

Katılımcıların “küfürlü tezahürat ederim” ifadesine katılım düzeyleri 2,12 ortalama ile en düşük değere sahiptir.

2. Demografik Özelliklerle Hangi Olaylar Beni Şiddete Yöneltilir İfadesi Arasındaki İlişki

Katılımcıların hangi olaylar beni şiddete yöneltilir ifadesi ile demografik özellikler arasındaki ilişkiler incelenmiş olup Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2: Demografik Özelliklerle Hangi Olaylar Beni Şiddete Yöneltilir İfadesi Arasındaki İlişki

Demografik Özellikler		Yaş	Taraftarı olunan takım
Hangi Olaylar Beni Şiddete Yöneltilir			
Takımımın kötü performans sergilemesi beni sınırlendirir	Ki-Kare Değeri sd Sig. N	17,516 12 0,131 360	44,814 20 0,001 360
Takımımın yenilmesi beni şiddete daha çok yöneltilir	Ki-Kare Değeri sd Sig. N	14,281 12 0,283 360	44,443 20 0,001 360
Yenilgiyi hazmedemem	Ki-Kare Değeri sd Sig. N	30,468 12 0,002 360	26,415 20 0,153 360
Hakemlerin takımım aleyhine verdiği kararlar da saldırgan davranışlar sergilerim	Ki-Kare Değeri sd Sig. N	20,117 12 0,065 360	32,340 20 0,040 360
Şans oyunlarında kaybetmek beni şiddete yöneltilir	Ki-Kare Değeri sd Sig. N	27,830 12 0,006 360	51,929 20 0,000 360
Takımlar arasında geçmişte yapılan maçların olaylı geçmesi beni daha çok şiddete yöneltilir	Ki-Kare Değeri sd Sig. N	33,229 12 0,001 360	44,222 20 0,001 360
Rakip futbolcuların tavır ve davranışları beni daha çok şiddete yöneltilir	Ki-Kare Değeri sd Sig. N	9,570 12 0,654 360	32,319 20 0,040 360

Tablo 2’de görüldüğü gibi yaş ile takımımın kötü performans sergilemesi beni sınırlendirir ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş

---

ile takımımın kötü performans sergilemesi beni sınırlendirir ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=17,516$; $p>0,05$).

Yaş ile takımımın yenilmesi beni şiddete daha çok yöneltir ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile takımımın yenilmesi beni şiddete daha çok yöneltir ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=14,281$; $p>0,05$).

Yaş ile yenilgiyi hazmedemem ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile yenilgiyi hazmedemem ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=30,468$; $p<0,05$).

Yaş ile hakemlerin takımım aleyhine verdiği kararlar da saldırgan davranışlar sergilerim ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile hakemlerin takımım aleyhine verdiği kararlar da saldırgan davranışlar sergilerim ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=20,117$; $p>0,05$).

Yaş ile şans oyunlarında kaybetmek beni şiddete yöneltir ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile şans oyunlarında kaybetmek beni şiddete yöneltir ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=27,830$; $p<0,05$).

Yaş ile takımlar arasında geçmişte yapılan maçların olaylı geçmesi beni daha çok şiddete yöneltir ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile takımlar arasında geçmişte yapılan maçların olaylı geçmesi beni daha çok şiddete yöneltir ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=33,229$; $p<0,05$).

Yaş ile rakip futbolcuların tavır ve davranışları beni daha çok şiddete yöneltir ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile rakip futbolcuların tavır ve davranışları beni daha çok şiddete yöneltir ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=9,570$; $p>0,05$).

Taraftarı olunan takım ile takımımın kötü performans sergilemesi beni sınırlendirir ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda taraftarı olunan takım katılımcıları ile takımımın yenilmesi beni şiddete daha çok yöneltir ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=44,814$; $p<0,05$).

Taraftarı olunan takım ile takımımın yenilmesi beni şiddete daha çok yöneltir ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda taraftarı olunan takımın katılımcıları ile takımımın yenilmesi beni şiddete daha çok yöneltir ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=44,443$; $p<0,05$).

3. Demografik Özelliklerle Takımın Maçı Kaybetmesinde Kendimi Nasıl Hissederim İfadesi Arasındaki İlişki

Katılımcıların takımımın maçı kaybetmesinde kendimi nasıl hissederim ifadesi ile demografik özellikler arasındaki ilişkiler incelenmiş olup Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3: Demografik Özelliklerle Takımın Maçı Kaybetmesinde Kendimi Nasıl Hissederim İfadesi Arasındaki İlişki

Demografik Özellikler		Yaş	Taraftarı olunan takım
Takımın Maçı Kaybetmesinde Kendimi Nasıl Hissederim			
Ailemle ve arkadaşlarımla konuşmam	Ki-Kare Değeri sd Sig. N	7,676 12 0,810 360	39,043 20 0,007 360
Şiddet eğiliminde bir yapıya bürünürüm	Ki-Kare Değeri sd Sig. N	12,888 12 0,377 360	38,511 20 0,008 360
O gece uyuyamam	Ki-Kare Değeri sd Sig. N	18,179 12 0,110 360	29,373 20 0,081 360
Ders çalışmam	Ki-Kare Değeri sd Sig. N	10,866 12 0,540 360	27,550 20 0,120 360
Bir hafta boyunca üzülürüm	Ki-Kare Değeri sd Sig. N	11,959 12 0,449 360	51,967 20 0,000 360
Beni pek etkilemez	Ki-Kare Değeri sd Sig. N	14,810 12 0,252 360	20,533 20 0,425 360

Tablo 3’de görüldüğü gibi yaş ile ailemle ve arkadaşlarımla konuşmam ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile ailemle ve arkadaşlarımla konuşmam ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=7,676$; $p>0,05$).

Yaş ile şiddet eğiliminde bir yapıya bürünürüm ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile şiddet eğiliminde bir yapıya bürünürüm ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=12,888$; $p>0,05$).

Yaş ile o gece uyuyamam ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile o gece uyuyamam ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=18,179$; $p>0,05$).

Yaş ile takımımın kaybetmesinde ders çalışmam ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile takımımın kaybetmesinde ders çalışmam ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=10,866$; $p>0,05$).

Yaş ile bir hafta boyunca üzülürüm ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile bir hafta boyunca üzülürüm ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=11,959$; $p>0,05$).

Yaş ile beni pek etkilemez ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile beni pek etkilemez ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=14,810$; $p>0,05$).

Taraftarı olunan takım ile ailemle ve arkadaşlarımla konuşmam ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda taraftarı olunan takımın katılımcıları ile ailemle ve arkadaşlarımla konuşmam ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=39,043$; $p<0,05$).

Taraftarı olunan takım ile şiddet eğiliminde bir yapıya bürünürüm ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda taraftarı olunan takımın katılımcıları ile şiddet eğiliminde bir yapıya bürünürüm arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=39,043$; $p<0,05$).

Taraftarı olunan takım ile o gece uyuyamam ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda taraftarı olunan takım ile o gece uyuyamam ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=29,373$; $p>0,05$).

Taraftarı olunan takım ile ders çalışmam ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda taraftarı olunan takım ile ders çalışmam ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=27,550$; $p>0,05$).

Taraftarı olunan takım ile bir hafta boyunca üzülürüm ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda taraftarı olunan takım ile bir hafta boyunca üzülürüm ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=51,967$; $p<0,05$).

Taraftarı olunan takım ile beni pek etkilemez ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda taraftarı olunan takım ile beni pek etkilemez ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=20,533$; $p>0,05$).

4. Demografik Özelliklerle Hakemlerin Takımın Aleyhine Vermiş Oldukları Karar Sonrasında Nasıl Hareket Ederim İfadesi Arasındaki İlişki

Katılımcıların hakemlerin takımın aleyhine vermiş oldukları karar sonrasında nasıl hareket ederim ifadesi ile demografik özellikler arasındaki ilişkiler incelenmiş olup Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4: Demografik Özelliklerle Hakemlerin Takımın Aleyhine Vermiş Oldukları Karar Sonrasında Nasıl Hareket Ederim İfadesi Arasındaki İlişki

Demografik Özellikler		Yaş	Taraftarı olunan takım
Hakemlerin Takımın Aleyhine Vermiş Olduğu Karar Sonrasında Nasıl Hareket Ederim			
Sinirlendiğimden dolayı kötü sözler söylerim	Ki-Kare Değeri sd Sig. N	23,131 12 0,027 360	17,341 20 0,631 360
Elime geçirdiğim her şeyi atarım	Ki-Kare Değeri sd Sig. N	18,844 12 0,092 360	31,406 20 0,049 360

Saldırgan bir yapıya bürünürüm	Ki-Kare Değeri	17,954	27,066
	sd	12	20
	Sig.	0,117	0,133
	N	360	360
Kararları saygıyla karşılarım	Ki-Kare Değeri	19,626	36,684
	sd	12	20
	Sig.	0,074	0,013
	N	360	360

Tablo 4’de görüldüğü gibi yaş ile sinirlendiğimden dolayı kötü sözler söylerim ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile sinirlendiğimden dolayı kötü sözler söylerim ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=23,131$; $p<0,05$).

Yaş ile elime geçirdiğim her şeyi atarım ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile elime geçirdiğim her şeyi atarım ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=18,844$; $p>0,05$).

Yaş ile saldırgan bir yapıya bürünürüm ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile saldırgan bir yapıya bürünürüm ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=17,954$; $p>0,05$).

Yaş ile kararları saygıyla karşılarım ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile kararları saygıyla karşılarım ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=19,626$; $p>0,05$).

Taraftarı olunan takım ile sinirlendiğimden dolayı kötü sözler söylerim ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile sinirlendiğimden dolayı kötü sözler söylerim ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=17,341$; $p>0,05$).

Taraftarı olunan takım ile elime geçirdiğim her şeyi atarım ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda taraftarı olunan takım ile elime geçirdiğim her şeyi atarım ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=31,406$; $p<0,05$).

Taraftarı olunan takım ile saldırgan bir yapıya bürünürüm ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda taraftarı olunan takım ile saldırgan

bir yapıya bürünürüm ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=27,066$; $p>0,05$).

Taraftarı olunan takım ile kararları saygıyla karşılarım ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda taraftarı olunan takım ile kararları saygıyla karşılarım ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=36,684$; $p<0,05$).

5. Demografik Özelliklerle Sizce Amigolar Seyircileri Nasıl Etkiliyor İfadesi Arasındaki İlişki

Katılımcıların sizce amigolar seyircileri nasıl etkiliyor ifadesi ile demografik özellikler arasındaki ilişkiler incelenmiş olup Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5: Demografik Özelliklerle Sizce Amigolar Seyircileri Nasıl Etkiliyor İfadesi Arasındaki İlişki

Demografik Özellikler		Yaş	Taraftarı olunan takım
Daha organize ve olumlu tezahürat yapmasını sağlıyor	Ki-Kare Değeri	25,150	27,416
	sd	12	20
	Sig.	0,014	0,124
Beni daha çok kavga ve şiddete yöneltiyor	Ki-Kare Değeri	31,452	27,567
	sd	12	20
	Sig.	0,002	0,120
	N	360	360

Tablo 5'te görüldüğü gibi yaş ile daha organize ve olumlu tezahürat yapmasını sağlıyor ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile daha organize ve olumlu tezahürat yapmasını sağlıyor ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=25,150$; $p<0,05$).

Yaş ile beni daha çok kavga ve şiddete yönlüyor ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile beni daha çok kavga ve şiddete yönlüyor ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=31,452$; $p<0,05$).

Taraftarı olunan takım ile daha organize ve olumlu tezahürat yapmasını sağlıyor ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda taraftarı olunan takım ile daha organize ve olumlu tezahürat yapmasını sağlıyor ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=27,416$; $p>0,05$).

Taraftarı olunan takım ile beni daha çok kavga ve şiddete yönlüyor ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda taraftarı olunan takım ile beni daha çok kavga ve şiddete yönlüyor ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=27,567$; $p>0,05$).

6. Demografik Özelliklerle Müsabaka Esnasında Ne Tür Tezahürlere Katılırsınız İfadesi Arasındaki İlişki

Katılımcıların müsabaka esnasında ne tür tezahürlere katılırsınız ifadesi ile demografik özellikler arasındaki ilişkiler incelenmiş olup Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo 6: Demografik Özelliklerle Müsabaka Esnasında Ne Tür Tezahürlere Katılırsınız İfadesi Arasındaki İlişki

Müsabaka Esnasında Ne Tür Tezahürlere Katılırsınız	Demografik Özellikler	Yaş	Taraftarı olunan takım
	Küfürlü tezahüratlar ederim	Ki-Kare Değeri sd Sig. N	28,906 12 0,004 360
Birlikte şarkı söylerim	Ki-Kare Değeri sd Sig. N	23,748 12 0,022 360	58,123 20 0,000 360
Takım sloganına katılıyorum	Ki-Kare Değeri sd Sig. N	37,047 12 0,000 360	79,173 20 0,000 360

Islık veya yuhalama yaparım	Ki-Kare Değeri	29,848	30,322
	sd	12	20
	Sig.	0,003	0,065
	N	360	360

Tablo 6'da görüldüğü gibi yaş ile küfürlü tezahüratlar ederim ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile küfürlü tezahüratlar ederim ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=28,906$; $p<0,05$).

Yaş ile birlikte şarkı söylerim ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile birlikte şarkı söylerim ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=23,748$; $p<0,05$).

Yaş ile takım sloganına katılıyorum ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile takım sloganına katılıyorum ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=79,173$; $p<0,05$).

Yaş ile ıslık veya yuhalama yaparım ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda yaş ile ıslık veya yuhalama yaparım ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=29,848$; $p<0,05$).

Taraftarı olunan takım ile küfürlü tezahüratlar ederim ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda taraftarı olunan takımın katılımcıları ile küfürlü tezahüratlar ederim ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=49,499$; $p<0,05$).

Taraftarı olunan takım ile birlikte şarkı söylerim ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda taraftarı olunan takımın katılımcıları ile birlikte şarkı söylerim ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=58,123$; $p<0,05$).

Taraftarı olunan takım ile takım sloganına katılıyorum ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda taraftarı olunan takımın katılımcıları ile takım sloganına katılıyorum ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=79,173$; $p<0,05$).

Taraftarı olunan takım ile ıslık veya yuhalama yaparım ifadesi arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda taraftarı olunan takımın katılımcıları

---

ile ıslık veya yuhalama yaparım ifadesi arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=30,322$; $p>0,05$).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Spor da taraftarların şiddet ve saldırganlığa nelerin etkili olduğu araştırılarak bu doğrultuda sorulara hazırlanarak elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

Buna göre yaş ile hangi olaylar beni şiddete yöneltir sorularından yenilgiyi hazmedemem, şans oyunlarında kaybetmek beni şiddete yöneltir, takımlar arasında geçmişte yapılan maçların olaylı geçmesi ifadeleriyle ilişkili olduğu belirlenmiştir. Taraftarı olunan takım ile hangi olaylar beni şiddete yöneltir sorularından ise takımımın kötü performans sergilemesi beni sinirlendirir, takımımın yenilmesi beni şiddete daha çok yöneltir ifadeleriyle ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Taraftarı olunan takım ile takımın maçı kaybetmesinde kendimi nasıl hissederim sorularından ailemle ve arkadaşlarımla konuşmam, şiddet eğiliminde bir yapıya bürünürüm, bir hafta boyunca üzülürüm ifadeleriyle ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Hakemlerin takımım aleyhine vermiş oldukları karar sonrasında nasıl hareket ederim sorularından sinirlendiğimden dolayı kötü sözler söylerim ifadesi katılımcıların yaşlarıyla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Taraftarı olunan takım ile hakemlerin takımım aleyhine vermiş oldukları karar sonrasında nasıl hareket ederim sorularından elime geçirdiğim her şeyi atarım, kararları saygıyla karşılarım ifadeleriyle ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Sizece amigolar seyircileri nasıl etkiliyor sorularından ile daha organize ve olumlu tezahürat yapmasını sağlıyor, beni daha çok kavga ve şiddete yöneltiyor ifadeleriyle katılımcıların yaşlarıyla ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Müsabaka esnasında ne tür tezahüratlara katılırsınız sorularından birlikte şarkı söylerim, takım sloganına katılırım, ıslık veya yuhalama yaparım ifadelerinin katılımcıların yaşlarıyla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Taraftarı olunan takım ile müsabaka esnasında ne tür tezahüratlara katılırsınız sorularından küfürlü tezahüratlar ederim, birlikte şarkı söylerim, takım sloganına katılırım ifadeleriyle ilişkili olduğu belirlenmiştir.

İfadeler arasında ortaya çıkan sonuçlardan görülmüyor ki bazı ifadelerin katılımcıların yaşları ve taraftarı oldukları takım ile anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Daha önce yapılmış olan benzer araştırmalarla bakıldığında futbol seyircisinin yaş dağılımlarında genç bir taraftar kitlesine sahip olduğu, eğitim durumlarının yüksek olduğu, takımın aldığı mağlubiyetten büyük ölçüde etkilendiklerine rağmen sakin ve uyumlu bir kişiliğe sahip oldukları, hakem hatalarına karşı kararları saygıyla karşıladıkları sonucu bulunmuştur. Ayrıca seyircilerin rakip futbolcuların tavırlarından ve medyanın yayınlarından, müsabaka sırasında ise hakemler ve rakip seyircinin olumsuz davranışlarından şiddete yönelebileceği sonucu bulunmuştur (Çağlayan, Çetin ve Şirin, 2010). Bulgular sonucunda taraftarların şiddet ve saldırganlıkla ilgili davranışları, fikir ve düşünceleri ankete katılan kişilerin yaşları ve eğitim seviyeleri ile yakından ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye’de şiddete başvurarak ya da kötü ve çirkin sloganlarla kendilerini ifade etmeye çalışan taraftar kitlesinin profilini ortaya koyan bilimsel çalışmaların yeterli olmadığı görülmektedir. Sporda şiddet eylemleri hakkında yapılacak bir incelemenin multi-disipliner bir çalışmayı gerektirdiği haklı olarak vurgulanmıştır (Fişekçioğlu, 1996).

KAYNAKÇA

- BAUMANN, S.; (1994), **Uygulamalı Spor Psikolojisi**, Çev.: İkizler, C. , Özcan, A. , Alfa Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, ss.170-172.
- ÇAĞLAYAN, ÇETİN ve ŞİRİN; (2010), **Futbol Seyircisinin Sosyo-Ekonomik- Kültürel Yapısının Şiddet Eğilimindeki Rolü (Konyaspor Örneği)**, <http://www.google.com.tr/>, Erişim Tarihi:22.09.2011.
- D.P.T.; (2000), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Beden Eğitimi, Spor ve İstanbul Olimpiyatları**, Özel ihtisas Komisyon Raporu, Devlet Planlama Yayınları, Ankara, ss.8-29.
- FİŞEKÇİOĞLU, İ.B. (1996). Konya İlindeki Amatör ve Profesyonel Futbolcuların Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Profillerinin İncelenmesi. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

-
- KARAGÖZLÜ, C., MUNGAN AY, S.; (1997), **Futbol Seyircilerinde Saldırganlık Eğilimleri**, (İstanbul Örneği), (Ed. Şefik Tiryaki), I. Uluslararası Spor Psikolojisi Bildirileri, Bağırda Yayinevi, Ankara, ss.165-172.
- KAYAOĞLU, A.G.; (2000), Futbol Fanatizmi, Sosyal Kimlik ve Şiddet: Bir Futbol Takımının Taraftarlarıyla Yapılan Çalışma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Sosyal) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- SERARSLAN, M.Zahit.; (1990), Spor Pazarlaması: Sporun Topluma Yaygınlaştırılmasında Pazarlama Tekniklerinden Yararlanma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Fakültesi Pazarlama Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- ŞAHİN, H.,M.; (2003) **Sporda Şiddet ve Saldırganlık**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Mayıs, ss.104-113, 291-292.
- PETER, G. ve Beyer, E.; (1997), **Saldırganlık**, (Çev: Zeynep Kılıç), Spor Ekin Dergisi, Yıl:1, Sayı:2, s.36, Ankara.
- TALİMCİLER, A.; (2003), **Türkiye'de Futbol Fanatizmi ve Medya İlişkisi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, s.28.
- TİRYAKİ, Ş.; (2000), **Spor Psikolojisi, Kavramlar, Kuramlar ve Uygulama**, Eylül Kitap ve Yayınevi, Ankara, s.149.
- YETİM, A.; (2000), **Sosyoloji ve Spor**, Topkar Matbaacılık, Ankara, s.110.
- YETER, A.A.; (2006), **Sosyoloji ve Spor**, Marpa Kültür Yayınları, İstanbul, s.214.